

УНИВЕРСИТЕТСКАТА ПОДГОТОВКА НА БЪДЕЩИТЕ НАЧАЛНИ УЧИТЕЛИ, ПРЕПОДАВАЩИ МУЗИКА – ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВИ

ПРОФ. Д-Р ПЕНКА МАРЧЕВА

ВТУ „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

Резюме: Съдържанието на публикацията е свързано с проучване на проблематиката, относно музикалнопедагогическата подготовка на бъдещи начални учители. Този въпрос произтича от реалното положение в момента в сферата на общото образование, където музикалното обучение в 1. – 4. клас най-често се провежда от тези специалисти. Направеният анализ на учебните планове, отнасящи се до обучението им в някои български университети, очертава състоянието и набелязва някои перспективи за нейното синхронизиране на национално ниво в парадигмата на автономията на висшите училища.

Ключови думи: университетска подготовка, начални учители, обучение по музика

Abstract: The content of the publication is related to the study of the issues concerning the music pedagogical preparation of future primary teachers. This question stems from the current reality in the field of general education, where music education in grades 1-4 is most often conducted by these specialists. The analysis of the curricula related to their training in some Bulgarian universities outlines the situation and identifies some perspectives for its synchronization at the national level in the paradigm of autonomy of higher education institutions.

Key words: university training, primary teachers, music education

Въведение

Един от въпросите, който е във фокуса на съвременното общество, е подготовката на бъдещите учители. Личностно-професионалният профил на съвременния учител е динамичен, понякога догонващ, но винаги търсещ, по отношение на процесите в съвременния обществен живот. Необходимо е той да стимулира активно, действено усвояване на знания и умения, да мотивира учениците към самостоятелно развитие в познавателен, комуникативен и практически аспект и по тази причина, гледната точка на С. Николаева е резонна: съвременните ученици имат нужда от „учене, което протича на фона на дейности, изискващи правене, дискутиране, преживяване“. (Nikolaeva, 2008:115)

Предизвикателствата пред учителите се увеличават непрекъснато и с основание Я. Янкова подчертава, че „учителят... не може да спре интензивно протичащите процеси на глобализация и информатизация в съвременните общества, нито може да изолира своите ученици от разнообразния и в много случаи привлекателен виртуален свят, но би могъл чрез педагогическите си умения и компетентности да бъде умел посредник между заобикалящата ги интонационна среда и истинските ценности“ (Yankova, 2012:249), носени от стойностното музикално изкуство. Вярно е твърдението на Я. Янкова, че учителят не може да спре дигитализацията на образователния процес, в това число и музикалния, но за съжаление ролята на използването на дигитални средства в образователния процес започва да се преекспонира и не бива да се пренебрегват възможностите на музиката и обучението чрез нея като неоспоримо средство за формиране, както на познавателни умения, така и на емоционалните и социалните отношения на обучаемите.

В англоезичната научна литература съществува концепцията за Social Emotional Learning (SEL) – социално-емоционално учене, която има за цел да изгради у учениците умения да се справят с предизвикателствата като осъзнават себе си и ролята си в обществото, както и формиране на умения да вземат отговорни решения. Според някои автори възможности за работа в тази посока се съдържат в музикалнопедагогическата дейност (S.Edgar

2019, E.Varner 2024) Прилагайки тази концепция в практиката си, S. Edgar предлага конкретни музикалнопедагогически практики, които по същество се свързани с изграждане на личностен емоционален речник, формиране на умения за разбиране на емоционално съдържание в музиката, умения за изразяване на собствени емоции чрез музикални примери. (Edgar, 2019)

Проблематиката за социално-емоционалното учене както в музикалнопедагогически, така и в психологически аспект, се разработва и в България (Marcheva 2017, Marcheva 2018, Petrov 2022, Krastev 2022 и др.) С основание А. Кръстев подчертава, че „често наблягаме на академичните знания, успеха, а по-малко на социално-емоционалните умения на децата. Социално-емоционалните умения се отразяват върху успеха на учениците в училище, уменията им за вземане на решения, уменията за сътрудничество с връстниците. Социалните умения са форма на интелигентност, чието време несъмнено е дошло.“ (Krastev, 2022:80)

Тенденциите в преподаването, ученето, възпитанието, развитието са динамични. Очакванията към училищната институция непрекъснато нарастват по отношение на подготовката на личности с адекватен на времето и обществото интелектуален и емоционален потенциал, със знания и умения, които са практически приложими, с компетентности за пълноценна самореализация, с култура, носеща традиции, и адекватна на съвременността.

За да бъде реализиран образователен процес на тази основа е необходимо учителите да бъдат подготвени за това.

Актуалността на проблема за подготовката на бъдещите учители предполага обновяване на модела на обучение в адекватен на динамиката и изискванията на съвременния пазар на труда. От съществено значение при подготовката на бъдещите учители е целта, която не е свързана преди всичко с количествени натрупвания на нова информация, а с развитие на умения да се оперира с тази нова информация, да се проектира и моделира педагогическата дейност, съобразно възможностите на учениците и

обективните обществени очаквания. Съвременният учител се изправя пред предизвикателства, за които не винаги е готов. Основната цел на образованието в наши дни е развитие на умения за работа с постоянно променяща се информация и приложението ѝ в реални ситуации.

Изискванията на съвременния трудов пазар поставят пред бъдещите начални учители нови и различни по естество предизвикателства – реализация на образователен процес по различни учебни дисциплини, наличие не само на общо педагогически, но и специфични умения, работа с деца от различни групи – със специални образователни потребности (СОП), деца в норма, деца от различен етнически състав, носители на различни традиции и т.н.. Не по-малко са предизвикателствата, продиктувани от необходимостта, отнасяща се до умения, свързани с развитие на различни компетентности на учениците - дигитална, умения за отчитане на културни различия и изразяване чрез изкуство и др.¹

За никого не подлежи на съмнение, че динамиката на съвременния образователен процес предполага наличие на конкретни компетентности, включващи определени умения, които са в основата на професионалния профил на бъдещия начален учител.

Методология

Фокус на представената публикация е подготовката на бъдещите начални учители за провеждане на ефективно и пълноценно обучение. За учителя, преподаващ музика, тя е свързана не само с изискванията на съвременния педагогически процес, но и със спецификата на тоновото изкуство. Професионализмът му в условията на музикалнообразователен процес е обоснован и от специфични компетентности. Дискусия по този повод съществува на различни нива както в сферата на средното образование, така и на висшето, сред представители на МОН, различни издателства и структури, имащи отношение към проблематиката. Изследването в представената публикация е насочено към проучване на съдържателните

¹ Ключови компетентности, http://ec.europa.eu/education/policy/school/competences_bg

аспекти от музикалнопедагогическата подготовка на бъдещите начални учители в някои от университетите в България.

Следователно негова основна цел е да се анализират учебните планове на висшите учебни заведения, подготвящи начални учители, като фокусът се постави върху музикалнопедагогическите дисциплини.

Мотивацията за избора на тази тема е свързана с констатацията, че все повече начални учители преподават музика. Причините са няколко:

- концепцията на делегираните бюджети;
- хорариумите на началните учители, в които часовете по музика са реално присъстващи;
- намалението на часовете по музика в последните две десетилетия и др.

Дискусия

Реалната картина, която следва от горепосочените причини, може да бъде представена с няколко изречения.

В редица училища колеги преподават повече от една дисциплина. Пример за това са и началните учители, чиято подготовка има интегрален характер. Голяма част от тях попълват хорариума си с часове от т.нар. „естетически цикъл“, тъй като професионалната характеристика на специалността „Начална училищна педагогика“ предполага подготовка и по тези учебни предмети. Отминава времето, когато учебният предмет музика в начален етап на основното образование, се преподаваше от учители със специалности „Музикална педагогика“ или „Начална училищна педагогика“ със специализация „Музика“.

Какво се случва днес?

Специалистите по музика са ограничени най-вече в прогимназиален етап на основното образование, както и в първи гимназиален етап на средното образование. Лични впечатления показват, че от четири базови

институции, в които студенти от специалност „Начална училищна педагогика“ провеждат практиката си, в три – учебният предмет музика се води от начален учител. Следователно тук възниква въпросът: до какво степен уменията, които изисква това обучение, свързани с музикалнопедагогическата подготовка на бъдещите начални учители, са адекватни на очакванията. Пред университетските преподаватели стои предизвикателството да се търсят варианти, които да компенсират макар и отчасти редица проблеми като липсата не само на музикална, но и на езикова грамотност при част от кандидат-студентите. Използването на информационни и комуникационни технологии, както и интерактивни методи, включването на съвременни подходи в преподаване, които в условията на обучението по изкуство придобиват своя специфика, са само някои от начините, чрез които бъдещите начални учители е възможно да реализират обучение по музика, съобразно очакванията на ученици, родители и институции.

Наблюдава се и друг проблем: ролята на художественото възпитание в последните години подлежи на съмнение. По същество, то се състои в „усвояване на социалната значимост на езика, на закономерностите на развитието, на нравствените, естетически и социологически аспекти на изкуствата“ (Zdravchev, L., I. Paspalanov, 1985 : 99). Все повече опити се правят да бъдат принизени тези „нравствени, естетически и социологически аспекти на изкуствата“, които са в основата на развитие на детската личност. В резултат на това, часовете по музика са намалени в последните две десетилетия, което се превърна в трайна тенденция, регламентирана от учебните програми за началното училище. Далечен спомен останаха годините, в които децата в трети и четвърти клас общуваха с музикалното изкуство два часа седмично, регламентирани от учебните планове и програми. С намален хорариум, учителят е поставен пред предизвикателството да научи малките ученици да знаят за музиката, да я разбират, да умеят да я съпреживяват. Като всяко изкуство и тя въздейства както върху емоционалното, така и върху интелектуалното израстване на малкия ученик чрез специфичния си комплекс от изразни средства (мелодия, хармония, метроритъм, тембър и др.).

Ще бъде несериозно да се твърди, че учителите – специалисти по музика могат да бъдат заместени от началните учители. Смисълът е те да бъдат подготвени за това при постъпване в училища, където няма друга алтернатива.

Логичните въпроси, които следват, са свързани с нивото на подготвеност на началните учители за реализация на адекватен на съвременните изисквания учебен процес по музика в общообразователното училище, и с възможностите, които биха могли да подпомогнат развитието на музикалнопедагогическите им компетентности.

Резултати от изследването

Проучването и анализирането на учебните планове на специалностите, които подготвят бъдещи начални учители в редица български университети като основна цел на настоящето изследване, предполага да се установят съдържателните параметри на тяхната университетска подготовка, съобразно изискванията за провеждане на часовете в началното училище. Съдържанието на направения анализ е представено в синтезиран вид чрез таблицата, която следва:

Университет	Специалност – ОКС	Дисциплина – статус
Бургаски свободен университет (БСУ)	ПНУП – бакалавър	Методика на обучението по музика в началното училище <i>(задължителна)</i> Педагогически технологии за овладяване на музикалните дейности в детската градина <i>(задължителна)</i>
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий”(ВТУ) , Педагогически колеж – Плевен	НУПАЕ – проф. бакалавър	Методика на обучението по музика в началното училище <i>(задължителна)</i> Теория на музиката и солфеж <i>(избираема)</i> Музикален фолклор за деца <i>(факултативна)</i>

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий”(ВТУ), Педагогически колеж – Плевен	НУП – проф. бакалавър,	Методика на обучението по музика в началното училище <i>(задължителна)</i> Музикална литература за деца <i>(факултативна)</i> Теория на музиката и солфеж <i>(избираема)</i> Музикален фолклор за деца <i>(избираема)</i> Артпедагогика – теоретични и практически аспекти <i>(избираема)</i>
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий”(ВТУ) - Филиал Враца	НУП и специална педагогика – бакалавър НУПЧЕ – бакалавър	Методика на обучението по музика в началното училище <i>(задължителна)</i> Теория на музиката и солфеж <i>(факултативна)</i>
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий”(ВТУ), ПФ, Филиал Враца	ПНУП – бакалавър	Методика на обучението по музика в детската градина <i>(задължителна)</i> Методика на обучението по музика в началното училище <i>(задължителна)</i> Музикална литература за ученици в начално училище <i>(факултативна)</i> Теория на музиката и солфеж <i>(факултативна)</i>
Нов български университет – София (НБУ)	НУПЧЕ – бакалавър	Основи на образованието по музика <i>(аудиторен курс - кредитен)</i>
Русенски университет „Ангел Кънчев”(РУ)	НУПЧЕ – бакалавър	Методика на музикалното възпитание в началното училище <i>(задължителна)</i>
Русенски университет „Ангел Кънчев”(РУ)	ПНУП – бакалавър	Методика на музикалната култура в детската градина <i>(задължителна)</i> Методика на музикалното възпитание в началното училище <i>(задължителна)</i> Липсва публична информация за факултативни и избираеми дисциплини

ЕЛЕКТРОННО ИЗДАНИЕ НА ФАКУЛТЕТА ПО НАУКИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО И ИЗКУСТВОТА

Софийски университет „Св. Климент Охридски” – София (СУ)	ПНУП бакалавър	– Дидактика на музиката (задължителна) Приложни техники за творчество в детската градина – музика (избираема) Фолклор (<i>избираема</i>)
Тракийски университет – Стара Загора (ТрУ)	ПНУП бакалавър	– Методика на обучението по музика в детската градина и 1. – 4. клас (<i>задължителна</i>) Теория на музиката (<i>задължителна</i>) Музикално-компютърни технологии (факултативна) Български народни хора (<i>избираема</i>) Технология на изработване на музикални презентации (<i>избираема</i>)
Тракийски университет – Стара Загора (ТрУ)	НУПЧЕ бакалавър	– Методика на обучението по музика в 1. – 4. клас (<i>задължителна</i>) Теория на музиката (задължителна) Музикално-компютърни технологии (факултативна) Български народни хора (<i>избираема</i>)
Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ - Бургас	НУПЧЕ бакалавър	Методика на обучението по музика в НУ (задължителна) Развиване на културни компетентности чрез музика в НУ (задължителна) Музика за деца (<i>избираема</i>) Музикален инструмент(<i>избираема</i>)
Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ - Бургас	ПНУП бакалавър	Методика на музикалните дейности в ДГ(задължителна) Методика на обучението по музика в НУ (задължителна) Музика за деца и ученици (<i>избираема</i>) Музикален инструмент(<i>избираема</i>)

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски” – Шумен (ШУ)	ПНУП бакалавър	– Основи на музиката (задължителна) Теория и методика на музикалното възпитание в детската градина (задължителна) Методика на музикалното възпитание в началното училище (<i>задължителна</i>) Музикален инструмент (по избор: акордеон, пиано, електронни инструменти) (факултативна) Музикотерапевтични практики (факултативна) Компютри - музика - музикално възпитание (<i>избираема</i>) Извънкласни и извънучилищни форми на музикалното възпитание (<i>избираема</i>)
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски” – Шумен (ШУ)	НУПЧЕ бакалавър	– Теория на музиката (задължителна) Методика на музикалното възпитание (<i>задължителна</i>) Музикално-компютърни технологии (факултативна) Български народни хора (<i>избираема</i>) Технология на изработване на музикални презентации (<i>избираема</i>)
Югозападен университет „Неофит Рилски” – Благоевград (ЮЗУ)	НУП НУПЧЕ ПНУП – бакалавър	Теория и методика на музикалното възпитание (<i>задължителна</i>)

Таблица №1.

Информацията от таблицата показва, че в по-голяма част от българските университети (ВТУ, СУ, ТрУ, ШУ, Университет „Проф. д-р Асен Златаров“) музикалнопедагогическата подготовка на началните учители съдържа обучение както в задължителни, свързани с формиране на методически компетентности, така и във факултативни дисциплини, които разширяват

съдържателния ѝ периметър, като Музикално-компютърни технологии (ТрУ и ШУ), Музикален фолклор за деца (ВТУ), Музикална литература за деца (ВТУ) и др. Единственото висше училище, където е запазено обучението по музикален инструмент (по избор, включително и електронни инструменти) като факултативна дисциплина, е Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“.

Интересен е статутът на дисциплината Теория на музиката (и солфедж), която присъства в учебните планове на разглежданите педагогически специалности в някои висши учебни заведения като задължителна (ПНУП – ТрУ, НУПЧЕ - ШУ), в други е факултативна (ПНУП, НУП, НУПЧУ – ВТУ), а има и такива, в които е избираема (НУП, НУПЧЕ – ВТУ - ПК).

Немалко са избираемите дисциплини, които допълват и обогатяват музикалнопедагогическата подготовка на бъдещите начални учители, а именно Приложни техники за творчество в детската градина – музика (избираема) (СУ) Български народни хора (ШУ и ТрУ), както и Технология на изработване на музикални презентации (ШУ и ТрУ), Извънкласни и извънучилищни форми на музикалното възпитание (ШУ). Прави впечатление присъствието на обучението по музикален инструмент като избираема дисциплина в Университет „Проф. д-р Асен Златаров“.

В някои от университетите в България като НБУ и БСУ обучението в музикалнопедагогическите специалности се осъществява единствено в рамките на дисциплините от съдържателното поле на методиката. Най-вероятно причините за това могат да са различни:

- липса на преподаватели;
- музикалнотеоретичната подготовка на кандидат-студентите е добра, ако са завършили училища по изкуствата (което е малко вероятно), и др.

В представения кратък анализ липсва информация за провеждане на музикалнопедагогическата подготовка на бъдещи начални учители в ПУ „Паисий Хилендарски“, поради ограничен достъп до учебните планове.

Изводите, които могат да се направят от проведеното проучване, са:

Свеждане на подготовката на бъдещите начални учители, които ще преподават и музика в НУ в някои университети, само до една единствена задължителна дисциплина, свързана с методическите аспекти на процеса, което е показателно за недостатъчността на обучението им в тази сфера.

Наблюдава се размиване в нивото на подготовка на бъдещите начални учители по отношение реализацията на ефективен музикалнообразователен процес, предизвикано както от различната съдържателност на дисциплините, така и от различния им брой, по които се обучават.

Констатира се липса на единен стандарт при музикалнопедагогическото обучение на бъдещите начални учители поне в спектъра на задължителните дисциплини, което може да се обмисли от университетските преподаватели в тази област, въпреки автономията на висшите училища.

Заклучение

Провеждането на часовете по музика в 1. - 4. клас от начален учител е факт, поради реалната ситуация в сферата на общото образование. Независимо, че нотната грамотност на кандидат-студентите, върху която се очаква да е работено, както в начален, така и в прогимназиален етап, би трябвало да е на някакво ниво, резултатите са съвършено различни. В повечето случаи студентите - бъдещи начални учители са както музикално, така и нотно неграмотни. Висшето образование е изправено пред предизвикателство не да надгражда, а тепърва да гради елементарна музикална и нотна грамотност. По тази причина необходимостта от приемане на разбирането за единен минимум, включващ както теоретично-музикални, така и методически компетентности, които е важно да се формират у бъдещите начални учители, е наболял проблем, който чака своето решение.

Литература:

Zdravchev, Paspalanov :1985. Levcho Zdravchev, Ivan Paspalanov. Как се създават таланти. София, 1985, Наука и изкуство. [Kak se sazdavat talanti. Sofiya, 1985, Nauka i izkustvo.]

Krastev : 2022. Aleksandar Krastev. Приобщаващата интелигентност модел за развитие на социо-емоционални компетентности. – В: Сборник с доклади от четвърта научно - практическа конференция «Актуални политики и практики в образованието. Качество на обучението-проекции и очаквания». 278-281. [Priobshtavashtata inteligentnost model za razvitie na sotsio-emotsionalni kompetentnosti. – V: Sbornik s dokladi ot chetvarta nauchno - prakticheska konferentsiya „Aktualni politiki i praktiki v obrazovaniето. Kachestvo na obuchenieto-proektsii i ochakvaniya“. 278-281.]

Marcheva:2017. Penka Marcheva. Развитие на емоционална интелигентност в началното училище чрез средства на изкуството. - Списание «Педагогика», 89 (6), 2017, 741-751. [Pazvitie na emotsionalna inteligentnost v nachalното uchilishte chrez sredstva na izkustvoto. - Spisanie „Pedagogika“, 89 (6), 2017, 741-751]

Nikolaeva :2008. Silviya Nikolaeva. Неформално образование. София, Унив. изд. „Св. Климент Охридски“. Neformalno obrazovanie. Sofiya, Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“.

Yankova :2012. Yana Yankova. Българският музикален фолклор и обучението по музика в съвременното общообразователно училище, - В: Съвременното образование: стратегии, направления, ценности, Пловдив, 241-250. [Balgarskiyat muzikalen folklор i obuchenieto po muzika v savremenното obshtoobrazovatelno uchilishte, - V: Savremenното образование: strategii, napravleniya, tsennosti, Plovdiv, 241-250.]

https://uni-plovdiv.bg/uploads/site/pedagogy/Elektronna%20biblioteka%20-%20sbornici/Savremenno%20obrazovanie/savremenното_ok.pdf

Edgar : 2019. Scott Edgar. Music education and social emotional learning: The heart of teaching music. [Музикално образование и социално-емоционално учене] NafME Blog. <https://nafme.org/blog/music-education-social-emotional-learning/> (посетен на 19.03.2024)

Marcheva :2018. Penka Marcheva. MUSICAL ART AS A MEANS FOR DEVELOPING EMOTIONAL SKILLS IN CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS. – В: International Journal KNOWLEDGE, Institute of Knowledge Management, Scientific

Papers, 2018, Vol.28.3, Education - Knowledge in Practice, Skopje,1057-1062 [Музикалното изкуство като средство за развиване на емоционални умения при деца със специални образователни потребности, Institute of Knowledge Management, Scientific Papers, 2018, Vol.28.3, Education - Knowledge in Practice, Skopje,1057-1062]

Petrov: 2023. Ventsislav Petrov. EMOTIONALITY AND MUSIC IN THE EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN KNOWLEDGE, International Journal, 56(2), Editor: IKM- Skopje, For editor R. Dimitrovski, PhD ISSN 1857-923X (for e- edition), ISSN 2545-4439 (for printed version), 199-204 [Емоционалността и музиката в обучението при децата от предучилищна възраст. International Journal, 56(2), Editor: IKM- Skopje, For editor R. Dimitrovski, PhD ISSN 1857-923X (for e- edition), ISSN 2545-4439 (for printed version), 199-204]

Varner :2024. Edward Varner. Social Emotional Learning and Music Education: Be sure to Be Kind to Yourself, Too. Journal of General Music Education. [Социално-емоционално учене и музикално образование: Уверете се, че сте добри и със себе си] <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/27527646241234889> (посетен на 18.03.2024)